

Практичне заняття 13. Поляризація світла

План:

1. Побудова хвильових поверхонь Гюйгенса та ходу променів, звичайного та незвичайного.
2. Обертання площини поляризації.
3. Інтерференція поляризованих променів.

Основні формули та співвідношення:

- 1) Коли $n_0 \geq n_e$, тобто $v_0 \leq v_e$, – кристал від'ємний. Коли $n_0 \leq n_e$, тобто $v_0 \geq v_e$, – кристал додатній (рис. 1, 2).
- 2) $\varphi = k \cdot l$, де φ – кут повороту площини поляризації, k – коефіцієнт пропорційності, який залежить від властивостей речовини; k – це питоме обертання, кут, на який повертається площина поляризації при проходженні променем товщі кристалу в 1 мм, $k = k(\lambda)$, тобто залежить від довжини хвилі поляризованого світла.
- 3) $\varphi = k \cdot l \cdot \mu$ – закон Біо, де φ – кут повороту площини поляризації, k – коефіцієнт, який залежить від роду взятої речовини та від довжини хвилі, l – довжина шляху променя в рідині, μ – концентрація речовини.
- 4) $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{2xy}{ab} \cos \varphi = \sin^2 \varphi$ – рівняння еліпса, який одержується при інтерференції двох променів, поляризованих у взаємно перпендикулярних площинах. Це еліптична поляризація. В загальному випадку одержується еліпс, довільно орієнтований відносно осей x та y ; φ – різниця фаз коливань, a і b – амплітуди коливань звичайного і незвичайного променів.

Приклади розв'язування задач

Задача 1. Побудувати за Гюйгенсом напрямки заломлених хвиль в одновісному кристалі, додатному та від'ємному для випадку, коли оптична вісь лежить у площині падіння, паралельно поверхні кристала. Промені падають на кристал нормально.

Аналіз та побудова. Нарисуємо хвильові поверхні для додатного та від'ємного кристалів. Для додатного кристала $n_e \geq n_0$, $v_e \leq v_0$. Хвильова поверхня звичайного променя – сфе-

рична поверхня, тому що v_0 не залежить від напрямку поширення в кристалі, а хвильова поверхня незвичайного променя – еліпсоїд обертання. Тобто хвильові поверхні додатного променя будуть виглядати як на рис. 1, від'ємного – як на рис. 2.

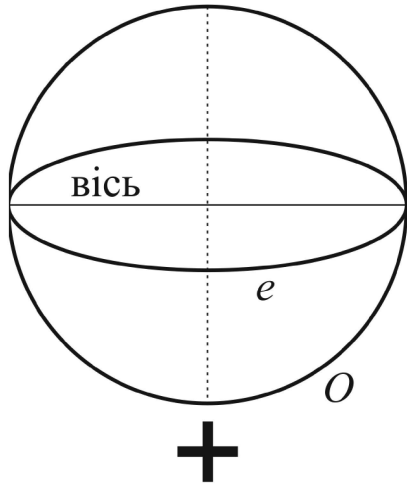

Рис. 1

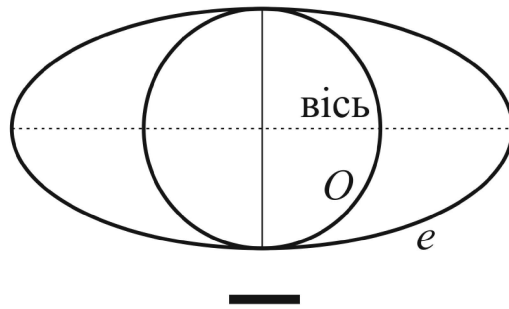

Рис. 2

Нарисуємо поверхню поділу повітря – кристал у першому та другому випадках.

Вісь позначена пунктиром. Нарисуємо ті частини поверхонь, які знаходяться в кристалі, проведемо огинаючі цих поверхонь і продовжимо промені до точок дотикання. Це і будуть промені, що поширюються в кристалах: додатній (рис. 3) і від'ємний (рис. 4). Як бачимо, в цьому випадку промені поширю-

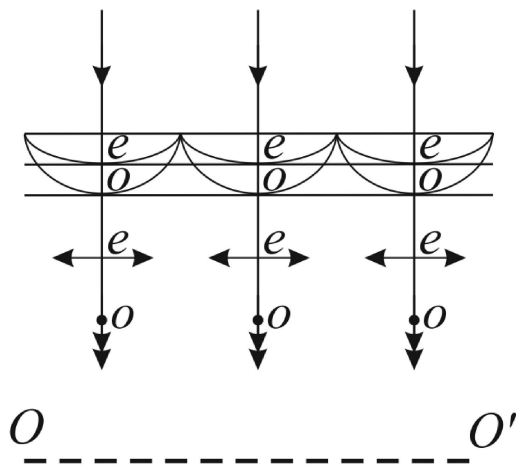

Рис. 3

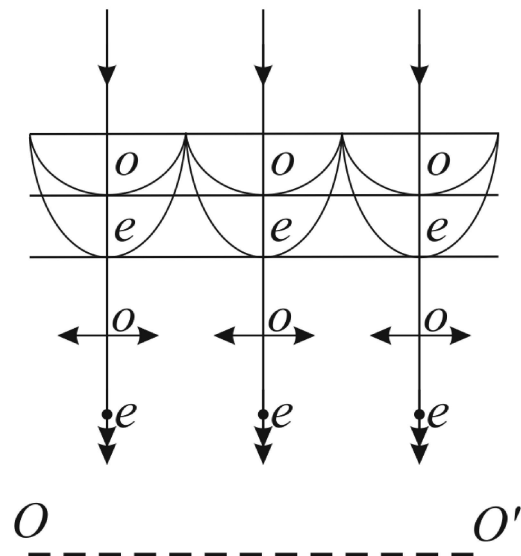

Рис. 4

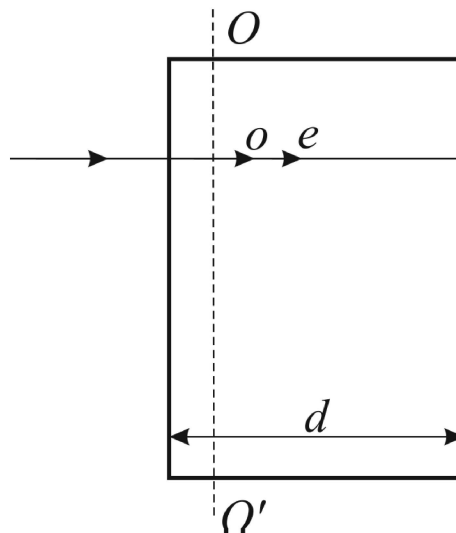
ються в одному напрямку, але в додатному кристалі звичайний промінь випереджує незвичайний, а у від'ємному – навпаки. Площини коливань у першому і другому випадках також змінилися.

Задача 2. Паралельний пучок світла падає нормально на пластинку ісландського шпату, що вирізана паралельно оптичній вісі. Визначити різницю ходу звичайного та незвичайного променів, які пройшли крізь пластинку. Товщина пластинки 0,03 мм. $n_o = 1,658$; $n_e = 1,486$.

Аналіз та розв'язок:

Дано:
 $d = 0,03$ мм
 $n_o = 1,658$
 $n_e = 1,486$

$\Delta = ?$

Із умови задачі видно, що кристал ісландського шпату відноситься до від'ємних кристалів, оскільки $n_o > n_e$. Із попередньої задачі видно, що в такому випадку, як ми маємо в цій задачі, промені в кристалі не розщеплюються, але незвичайний промінь має більшу швидкість і випереджає звичайний. Оптична різниця ходу буде дорівнювати $\Delta = d (n_o - n_e)$; $\Delta = 0,03 \cdot (1,658 - 1,486) = 0,00516$ мм = 5160 нм.

Відповідь: $\Delta = 5160$ нм.

Задача 3. В кювету цукрометра налито 5%-й розчин цукру, який повертає площину поляризації на $\varphi_1 = 4,5^\circ$. Визначити концентрацію такого розчину цукру, який повертає площину поляризації на $\varphi_2 = 9^\circ$.

Аналіз та розв'язок:

Дано:
 $\mu_1 = 5\%$
 $\varphi_1 = 4,5^\circ$
 $\varphi_2 = 9^\circ$

$\mu_2 = ?$

За законом Біо, $\varphi = k \cdot l \cdot \mu$, де k – коефіцієнт, який залежить від властивостей речовини та від довжини хвилі, l – довжина шляху променя в розчині цукру, μ – концентрація цукру. Тобто $\varphi_1 = k \cdot l_1 \cdot \mu_1$, $\varphi_2 = k \cdot l_2 \cdot \mu_2$. Якщо розчин цукру наливають в одну і ту ж кювету, то $l_1 = l_2$. Поділимо вирази, одержимо:

$$\frac{\varphi_1}{\varphi_2} = \frac{k l \mu_1}{k l \mu_2} = \frac{\mu_1}{\mu_2}, \text{ тобто } \mu_2 = \frac{\varphi_2 \cdot \mu_1}{\varphi_1} = \frac{9 \cdot 5}{4,5} = 10\%.$$

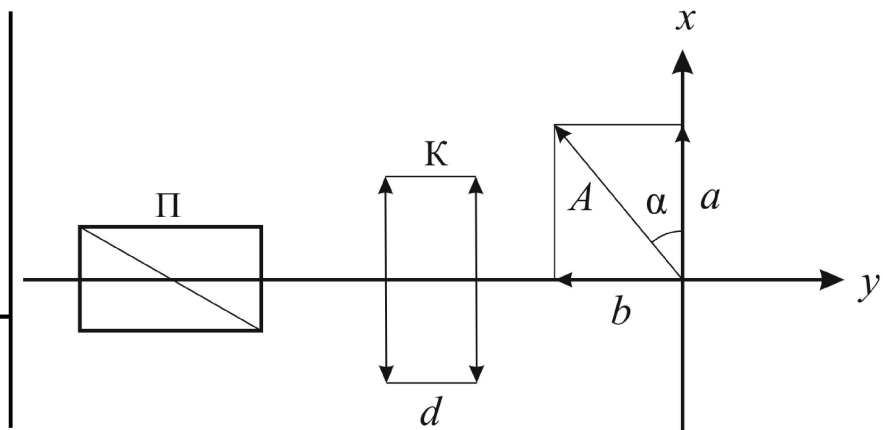
Відповідь: $\mu_2 = 10\%$.

Задача 4. Знайти найменшу товщину d пластинки кварцу, яка вирізана паралельно оптичній вісі, щоб падаюче плоскополяризоване світло виходило поляризованим по колу.

Аналіз та розв'язок:

Дано:
 $n_e = 1,5533$
 $n_o = 1,5442$
 $\lambda = 5 \cdot 10^{-5} \text{ см}$

$d = ?$

Нарисуємо установку для спостереження інтерференції поляризованих променів: П – поляроїд, К – пластинка кварцу, a і b – амплітуда коливань незвичайного і звичайного променів, α – кут між напрямом коливань у падаючому світлі з амплітудою A та одним з головних напрямків пластинки. При інтерференції звичайного та незвичайного променів одержимо еліптичну поляризацію. Рівняння еліпса буде

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{2xy}{ab} \cos \varphi = \sin^2 \varphi.$$

Звичайний і незвичайний промені, які пройшли пластинку К, мають різницю ходу, яка дорівнює $(n_e - n_o) \cdot d = \Delta$, і, відповідно, різницю фаз $\varphi = \frac{2\pi}{\lambda} (n_e - n_o) d$. Якщо d таке, що $\varphi = 90^\circ$, тобто $\Delta = \frac{\lambda}{4}$, рівняння еліпса буде мати вигляд $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$, якщо ще й $\alpha = 45^\circ$, то $a = b$ і рівняння має вигляд $x^2 + y^2 = a^2$, тобто рівняння кола. Світло буде поляризоване по колу. Для цього $\Delta = (n_e - n_o) \cdot d = \frac{\lambda}{4}$, звідси

$$d = \frac{\lambda}{4(n_e - n_o)} = \frac{5 \cdot 10^{-5}}{4(1,5533 - 1,5442)} = 0,0014 \text{ см.}$$

Відповідь: Найменша товщина пластинки $d = 0,0014$ см. В загальному вигляді $\Delta = \left(m + \frac{1}{4}\right) \lambda$, де $m = 0, 1, 2, \dots$, при $m = 0$, $\Delta = \frac{\lambda}{4}$, що ми і використали в задачі.

Задачі для самостійного розв'язування та домашнього завдання

1. Побудувати за Гюйгенсом направлення заломлених хвиль (променів) в одновісному позитивному та негативному кристалах для випадку: оптична вісь перпендикулярна до площини падіння і паралельна поверхні кристала. Промені падають на кристал паралельно під деяким нахилом до поверхні кристала.
2. Побудувати за Гюйгенсом направлення заломлених хвиль (променів) в одновісному позитивному та негативному кристалах для випадку, коли оптична вісь лежить у площині падіння паралельно поверхні кристала. Промені падають на кристал паралельно під деяким нахилом.
3. Побудувати за Гюйгенсом направлення заломлених хвиль в одновісному кристалі (позитивному та негативному)

14. Пластинка кварцу товщиною в 1 мм вирізана перпендикулярно оптичній осі і розташована між схрещеними ніколями. Чому при будь-якій довжині хвилі падаючого світла вона буде залишатися освітленою?
15. Чому при обертанні аналізатора пластинка кварцу, яка вирізана перпендикулярно до оптичної осі і розташована між ніколями, змінює свою пофарбованість?